

Ketil Moe og Johan-Ditlef Martens, Hva er en god bolig? Boligens utvikling i Norge fra 1650 til 2017, Oslo Universitetsforlaget 2018, 432 sider ill., ISBN 9788215028729.

Den boka som her ligg føre, er ein kombinasjon av ei bustadhistorisk framstilling og ei kritisk drøfting av bustadpolitikk og utviklingstrekk på bustadsektoren. Med referansar til dagens fagdebatt der mykje handlar om *tilpassing* til rammevilkår meir enn å stille spørsmål ved dei, ønsker forfattarane å diskutere kva ein god bustad kan vere. Dette vil dei gjere ut frå historiske, materielle, politiske og kulturelle samanhengar. Dei vil vidare sjå på kven som definerer kva ein god bustad er, og kva som kan seiast å vere kvalitet ut frå gitte føresetnadar (s. 14 f.).

Boka er inndelt i sju kapittel. Etter den innleiande drøftinga av kva ein god bustad er, følgjer fem kronologiske kapittel og eit oppsummerande kapittel. Dei kronologiske kapitla tar til med bolken 1650-1850, vidare 1850-1900, 1900-1940, 1940-

1980 og 1980–2017, og dei er bygd opp med nokolunde same tematiske struktur. Etter ein ingress presenterast nokre hovudtrekk ved samfunnsutviklinga i perioden, dernest internasjonale impulsar som på ulike vis har nådd Noreg, så bustadpolitikk, sentrale trekk og aktørar, det heile belyst med ei rekke døme på større og mindre prosjekt som ifølgje forordet skal vere tidstypiske prosjekt og ikkje nødvendigvis førebiletlige.

Kapittel 2 for perioden 1650–1850 omhandlar meir enn bustaden, det ser også på hus for andre behov enn folk: dyrerom lager/bur. Det blir som ein miniversjon om den norske byggjeskikken. Kapittelet tar dessutan for seg meir enn berre bygningshistorie, også arbeidsliv, material-/ressurstilgang, tilretteleggingsbehov, til dømes ved verk eller andre store arbeidsplassar. Levesett og bustadmønster, byggjeteknikk, bygningslovgiving (brannlovgiving), stilideal og standsmessige krav blir handsama, og døme blir henta frå landsbygda, verkssamfunn og bysamfunn.

Kapittel 3 tar oss inn i den tidlige industrialiseringa med leigegarden som den nye bustadforma i byane. Opptakten til å sjå bustaden som ein vare skjer i denne perioden. Døma er i all hovudsak frå Kristiania, men med nokre få nedslag i dei andre større byane: Bergen, Trondheim og Stavanger. Også sveitsarstilen får merksemd med skildring av byggjemåte og utbreiing i det moderne Noreg. Her kunne knappheit på byggjematerialar av større dimensjonar ha vore trekt inn som ei delforklaring på at denne byggjemåten fekk så stort gjennomslag.

Offentlig gjennombrøt i bustadbygging er fokus i kapittel 4. Den kommunale bustadbygginga og den offentlige bustadpolitikken blir sentral. Kommunane vart den viktigaste aktøren i bustadbygginga i byane, eit trekk av det som er kalla “velferdskommunen”.¹⁾ Den kommunale bustadbygginga ga i hovudsak husvære for middelklassen. Hagebytanken fekk fotfeste og vart realisert gjennom fleire prosjekt både i Kristiania og i andre byar som Bergen, Kristiansand, Stavanger og Trondheim. Dømet frå Trondheim er Lillegården.²⁾ Eit anna viktig trekk i denne perioden ved sidan av det offentlige engasjementet, var framveksten av bustadkooperasjonen. Også industribedrifter opptredde som bustadbyggjarar på tidlig 1900-tal, og det blir gjort eit grundig nedslag på Rjukan. Jugendbyen Ålesund blir vigd eit delkapittel, men her kunne ein også ha gjort ein visitt til Trondheim som er ein stor jugendby, om enn ikkje med like stor konsentrasjon som Ålesund.³⁾

Krig, øydelegging, gjenoppbygging og etterkrigstidas satsing på ein aktiv bustadpolitikk for å redusere ulikskapar er sentralt i kapittel 5. Gode bustader for “folk flest” var eit felles mål for mange aktørar, ikkje minst var Den norske stats husbank, oppretta i 1946, sentral. Den norske modellen for sosial bustadbygging innebar at staten vart ein aktør både gjennom lovgiving og finansiering. Kommunanes rolle var først og fremst å skaffe tomter og regulere tomteområde, og private og bustadkooperasjonen stod for utbygginga. Nye standardar vart sett både for areal og kost-

nadsgrense i høve til ordinær industriarbeidarinntekt. Dette var også ein periode da det å teikne leilighetsbygg ga status i arkitektstanden. Siste gong Byggekunst hadde eit vanlig leilighetsbygg på framsida, var visstnok i 1951.⁴⁾

Rundt 1980 får ein vendinga frå sosial bustadbygging til frislepp av marknadskreftene. Husbankens rolle vart endra frå å finansiere store delar av bustadbygginga til forvaltning av spesielle låne- og stønadsordningar. Kontroll med pris og omsetnad vart avvikla, og kooperative bustadar vart ein del av marknaden. Kommunane fekk ei tilbaketrekk rolle, og såkalla eigedomsutviklarar vart stadig viktigare. Forfattarane kjem her med klar kritikk av dagens bustadpolitikk. Mange bustadprosjekt i dei store byane har understandard. Standard skal liksom bli kompensert med sentral plassering, men blir han det? Svakheiter ved nye prosjekt i sentrale strok er mindre areal, dårlege planløyningar, høg tettheit, dårlege uteareal og lite sol. Standard på blokkprosjekt utafør byane derimot held stand.

1) Tore Grønlie 2004: “Fra velferdskommune til velferdsstat – hundre års velferdsvekst fra lokalisme til statsdominans.” I *Historisk tidsskrift* 04/2004.

2) Lillegården blir plassert på Singsaker, men dette bustadområdet er anlagt nettopp på Lillegården.

3) Roy Åge Håpnæs 2002: *Det trondhjemske byggesystem 1899–1925 – Omfang, organisering og finansiering av leiegårdsutbyggingen*. Hovedoppgave i historie, NTNU, Trondheim, sjå også Håpnæs 2003: *Trondheim tar form – bygningshistoriske blikk på bydelene*. Trondheim kommune.

4) Arkitektur N nr. 5 2019, s. 8.

Innleiingskapittelet reiser mange spørsmål rundt kva ein god bustad er. Det sentrale perspektivet synest å vere bustadsektoren sett i eit fordelingsperspektiv, både økonomisk, sosialt og miljømessig. Vekta blir lagt på dei fysiske rammene, ikkje på bustaden som heim, sjølv om det temaet også blir berørt indirekte i det som blir sagt om gjennomtrekk i bustadområde.

Avslutningskapittelet stiller det opne spørsmålet: “God bolig, hva nå?” I eit tilbakeblikk blir det vist at vi i dag delvis er tilbake til utgangspunktet da bustandarden skulle forberast for folk flest: frå allrom der heile familien både arbeidde, åt og sov, til planløsning med eigne rom for dei ulike funksjonane og separate rom for den enkelte familiemedlemmen, for så igjen tilbake til allrommet med både matlaging og opphald og kanskje til og med senga i ein liten alkove.

Krav til ein god bustad blir diskutert, og kva som må gjerast for å oppnå god bukkvalitet for alle. Her kjem samfunnsdebattantane Martens og Moe inn med ei tydelig stemme, mellom anna med spørsmål om det ut frå miljøomsyn bør settast maksimumsgrenser for bustadareal i tillegg til minimumsgrenser. Bustadkarriere har blitt eit begrep dei seinare åra, men dette blir berre berørt indirekte ved at det blir peika på flyttingar og korleis det svekker bumiljøet, tilsvarande også med den utstrekke graden av framleige av bustad nr. 2 som skjer i sentrale strom.

Forfattarane tilrår at ein ser på fortene- sta i byggebransjen, og spør om vi har

råd til å la marknaden bestemme prisen. Kommunen må komme meir på banen igjen som reguleringsmynde, og ein må tilbake til meir sentrale retningslinjer som ein hadde tidligare: “Staten må definere hva som skal vere en minstestandard på en bolig for en person med fast inntekt. Økonomiske støtteordninger må i neste omgang bygge opp om en slik målsetting.” (s. 405) Det er forfattaranes klare råd at eit pris- og omsetnadskontrollert segment i bustadmarknaden blir reetablert, at ein får ein større, meir seriøs utleigemarknad og at ein forskar på konsekvensar av dagens bustadpolitikk. Aberet her er naturlegvis at hus er bygd for å stå i mange tiår, så uansett kva innsikter ein får av eventuell forskning, vil det bygde miljøet utgjere rammer for folks liv som det er vanskelig å komme utanom.

Boka hadde tent på litt strammare redigering. Forfattarane vil fortelje veldig mykje, og framstillinga ber preg av ein del gjentak, i nokre tilfelle bokstavrett dei same formuleringane. Stadig blir bakteppe av sosiale, politiske og økonomiske tilhøve teikna. Dette er klart relevant, men i visse stykke ber framstillinga preg av vel mykje allmenn samfunns historie. I dei beste stykka blir det Noregshistorie sett gjennom bustaden som prisme.

Det er ein stor dominans av døme på bustadbygg frå Oslo (Kristiania) og omegn. Rett nok bur etter kvart ein stor del av landets befolkning i denne regionen og følgjelig finst ein stor del av landets bustader der, men ein kunne ha lagt meir vekt på bustadområde i andre delar av

landet. Ein del prosjekt frå dei andre større byane blir brukt som eksempel, og like eins frå industristader som Rjukan, Høyanger og Mo i Rana. Det blir også sagt ein del generelt om bustadbygging utover landet som ikkje nødvendigvis følgjer trendane i hovudstadsområdet med omsyn til standard og storleik på bustadane. Hovudinntrykket er like fullt ein Oslo-dominans, og det blir litt for mykje av det gode.

Språkføringa er god og klar, og dei arkitektfaglige termene er av det nøkterne slaget. I den grad det er folk frå andre fagfelt enn arkitektur og byplanlegging som kastar seg over denne boka, vil dei etter denne meldarens oppfatning møte ei framstilling som er lett tilgjengelig samanlikna med mange andre arkitektfaglige tekstar.

Boka inneheld eit rikt foto- og teikningsmateriale. Dessverre er mange av teikningane ikkje målsett, men romareal er oppgitt i ein del tilfelle. Manglande mål gjer det vanskelig å samanlikne og vurdere bukkvalitet, sjølv om planløsning seier ein god del.

Boka er utstyrt med nokre nykeltal i grafisk framstilling over bustadtypar, eigarform til bustader, disposisjonsform til bustader, fordeling av hushaldninganes forbruk, tallet på personar i hushaldningane, arealutvikling for ulike bustadtypar, utvikling av bustadareal per person siste 60 år og Husbankens del av bustadbygg (nådde ein topp midt på 1970-talet), alt basert på tal frå Statistisk sentralbyrå.

Boka er ei fagbok og gir seg ikkje ut for å vere ei akademisk avhandling, men ho ville ha tent på å ha eit meir systematisk vitenskaplig apparat for å inngå som kunn-

skapsgrunnlag i den breiare fagdebatten. Det er notert ei rekke manglar ved referanseapparatet. Mange opplysningar manglar kjeldereferansar; det gjeld til dømes materiale som tydelig er henta frå arkiv. Mange titlar manglar i litteraturlista, og det manglar oversikt over andre kjelder enn bøker og artiklar, både publisert og upublisert materiale. Det er nytta ein del munnlege kjelder til å underbyggje nokre poeng, men korleis desse er utvalde, er ikkje nærare klargjort. Det er heller ikkje gjort greie for metode for utval av prosjekt som tener som illustrasjon, bortsett frå at det blir sagt at det er tidstypiske eksempel. Når det er sagt, forundrar det at ferdighusa som har utgjort så stor del av husproduksjonen, ikkje er vigd større merksemd.

Stikkordregister er dessutan eit sakn. Ein gjennomgang av manus for å etablere eit stikkordregister, ville også kunne ha tent som opprydding for å avsløre repetisjonar. Også krysstilvisingar mellom kapitla hadde vore ein fordel; det er ikkje meir enn nokre få tilfelle å spore av det.

Til slutt litt om format og utstyr: Boka er i format 22,8 x 27,8 cm og er sett i éin spalte med breidde 11 cm, totalt 429 sider. Sideutforminga er som storleiken på den gjennomsnittlige bustaden i dagens Noreg (59 m² per person): det er mykje overflødig areal. På bortimot halvparten av sidene er ikkje den breie margen utnytta. Det er klart behov for den aktuelle sidebreidda for at foto- og teikningsmateriale skal komme til sin rett, men viss ein hadde sett teksten i to spaltar i staden for

éin, ville eit stort tal sider ha vore spart. Ein kunne like fullt ha utnytta heile sidebreidda til illustrasjonar. Volum, vekt og dårlig hefting gjer att boka dett frå kvarandre. Det er synd når ein elles har spankert så mykje på utstyret. Denne meldaren har bokstavelig tala lese ut boka, for da gjennomarbeidinga var gjort, låg det 215 lausblad utafor permen.

Aud Mikkelsen Tretvik